

Pero Bulat

HRVATSKI INTELEKTUALCI O STANOVNIŠTVU, EMIGRACIJI I ZAPOSLENOSTI...

Novine su donijele gotovo suhoparnu vijest: danas, 12. siječnja 1971, u Zagrebu je počelo dvodnevno savjetovanje »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u SR Hrvatskoj«, koje je organizirala Hrvatska pagvaška grupa, Naučna sekcija Društva ekonomista Zagreba i redakcija časopisa »Ekonomski pregled«.

Onaj tko je prisustvovao tom simpoziju, ostao je pod vrlo snažnim dojmom. Ne samo zbog odlične organizacije, ni zbog toga što su mu prisustvovala naše najviše političke ličnosti, koje su pokazale živo zanimanje za iznesene probleme; nije najvažniji bio ni imponozantan broj od kojih 300 eminentnih ljudi s područja čitave Hrvatske i Jugoslavije.

Najvažnije je to što se tim savjetovanjem prešlo s riječi na — djela. Ili još bolje: prestali smo samo kukati i jadikovati. Počeli smo posvećivati zasluženu pažnju velikim problemima denataliteta i naše emigracije radne snage.

Znanstveno. Ozbiljno. Složno. To znači: s najrazličitijih vidika pojedinih specijalista spuštali su se stručnjaci duboko sve do izvora cjelokupne problematike. Očitovala se svjetska erudicija. Pisana dokumentacija spada sigurno među dosad najvažnija djela izdana o tim problemima. Ni referenti niti diskutanti nisu se samo zaustavljali na ekonomskim vidicima, nego su istraživali i one ljudske, moralne, kulturne, nacionalne, duhovne momente »zbog čijega pomanjkanja naši ljudi ostavljaju tako lako svoju domovinu bez suze na oku«. Demokratski otvoreno prilazilo se srži problema našega nestajanja, našega raseljavanja, tako da je u diskusiji sudjelovao i dekan Bogoslovnoga fakulteta u Zagrebu.

Možda bi bilo poželjno da je zauzet određeniji stav u toj cjelokupnoj problematici, koja je iznesena u 18 referata i kod koje su sudjelovala

Pero Bulat rođen 1920. u Đakovu, stupio u Družbu Isusovu 1940. Filozofiju i teologiju studirao na Filozofsko-teološkom institutu D. I. i Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Zaređen za svećenika 1951. Pučki misionar.

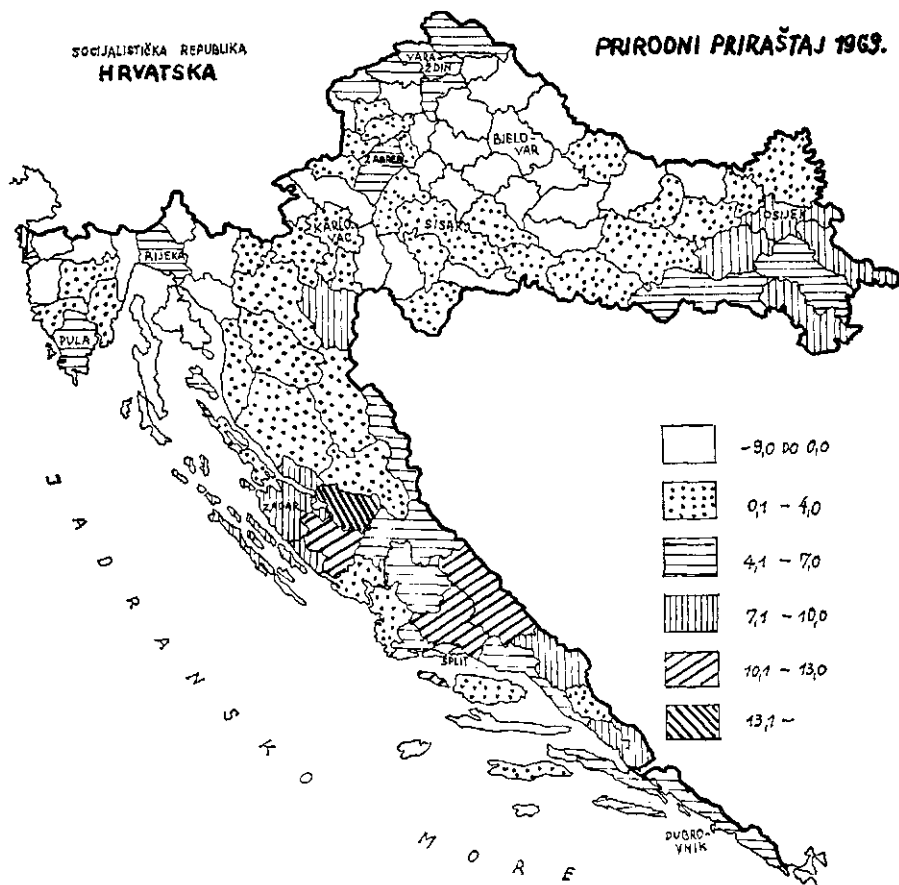
32 diskutanta, prema abortusu, prema široko otvorenim vratima različitih kontraceptivnih sredstava, prema odilaženju naših ljudi u Australiju... Ali to je bio više propust nas prisutnih katolika nego odbijanje organizatora da se i o tim vidicima čuje otvorenija riječ...

Zbog naše šire katoličke javnosti zaustavit ćemo se na iznesenim činjenicama. Slijedit ćemo pisanu dokumentaciju do koje smo mogli doći.

Vitalnost SR Hrvatske...

Kao polazna točka toga razmatranja o našem demografskom propadanju neka posluži kartogram »Prirodni priraštaj 1969«, koji je priložen uz temeljit i iscrpan članak dra Miljenka Rendulića pod naslovom »Demografsko kretanje u Hrvatskoj«. Treba se samo malo zadupsti nad njim te znati gledati i meditirati. Takvom će ta karta neizmjereno mnogo govoriti.

Još 1966. godine je SR Hrvatska imala stopu nataliteta 16,6 što je slično Francuskoj sa 16,7. Za same tri godine, to znači 1969, ta je stopa

pala na 14,6, slično kao Zapadna Njemačka sa 14,8, Belgija 14,6, Čehoslovačka 14,9, dok su Finska sa 14,5, Švedska sa 13,5, DR Njemačka sa 14,0 i evropski dio SSSR-a imali čak i niže stope nataliteta.

Hrvatska je imala u 1969. godini stope prirodnog priraštaja 3,9 promila. A te godine imale su niže stope Austrija (2,7 promila), Belgija (2,2 promila), Čehoslovačka (3,8 promila), Mađarska (3,7 promila), Švedska (3,1 promila). U 1970. godini Hrvatska će imati stope nataliteta 13,3 promila, a stope prirodnoga priraštaja 2,7.

Proces depopulacije se kod nas širi. Postoji opasnost da će ubrzo zahvatiti cjelokupno područje Hrvatske. Na temelju petnaestgodišnjih serija stopa fertiliteta i nataliteta predviđa se da će stopa nataliteta 1975. godine biti 12,2 promila, a prirodni priraštaj svega 1 promil zbog našega razmjerno velikoga mortaliteta staraca. Postali smo naime »najstarija« republika u Jugoslaviji.

Kao glavni i pretežni uzrok tog stanja često se smatra što se u zadnje vrijeme povećao broj naše ekonomske migracije. Ispričavamo se time što velik broj mladih ljudi odlazi privremeno na rad u inozemstvo. Ondje oni žive udaljeni od svoje obitelji. Nema redovitoga bračnoga života. Ali pravo veli dr Rendulić: »Nema sumnje da emigracija ima utjecaja, naročito na najnovije demografske tendencije, koje su se počele očitovati u 1967, 1968. i 1969. godini. Bilo bi, međutim, vrlo pogrešno da se utjecaj emigracije uzme arbitrarno kao glavni i pretežni faktor, jer bi se time pojednostavnio problem i otežalo pronaći adekvatne mjere za aktivnu demografsku politiku.«

Stopa našega nataliteta već je odavno na vrlo niskom nivou, naša demografska struktura je narušena još prije prvog svjetskog rata u nekim našim gradovima i selima.

Piramida stanovništva Hrvatske pokazuje tip stagnantnog stanovništva. Uslijed dugotrajnoga i stalnoga opadanja nataliteta baza piramide stanovništva postaje sve uža. Od godine 1949. rada se svake godine manje djece. To će u budućem razdoblju uvjetovati ubrzanje procesa starenja stanovništva.

Odnos između mladih do 20 godina i starih preko 60 godina daje također indeks starenja. Smatra se da stanovništvo, koje ima taj indeks 0,4 ili veći, ulazi u fazu bržeg starenja. Taj indeks bio je u 1961. godini 0,346, a u 1969. godini bio je već 0,438. Drugim riječima: stanovništvo od 60 godina i više, prema stanovništvu do 20 godina bilo je 1961. godine 34,6⁰/; u godini 1969. bilo je 43,8⁰/, dok je godine 1921. bilo u svemu 20,4⁰/.

Da bismo mogli realnije ocijeniti naše stanje, dobro je zapaziti da su prosječne stope nataliteta za Hrvatsku rezultat znatne regionalne razlike. One su prosjek koji dobivamo između relativno viših stopa u 13 općina i vrlo niskih stopa u 50 općina, gdje je natalitet ispod 15 promila. Općine s relativno višim stopama nataliteta od 17,1 do 22,2 promila, kao Obrovac, Sinj, Županja, Split, Imotski, Valpovo, Đakovo, Zadar, Makarska, Metković, Vinkovci, Sesvete i Čakovec, snižavat će natalitet brže nego ostala

područja zbog velikoga migracionoga kretanja u pravcu grada i industrijskih naselja. A to znači da će nam oslabiti i najbujnije oaze života . . .

Međutim, čini se da je i stopa prirodnoga priraštaja od 1 promila koja se predviđa za 1975. godinu u SR Hrvatskoj, previsoka. Ona proizlazi kao rezultat petnaestgodišnjih serija promatranja do 1975. godine. Budući da u tom cijelom razdoblju nije djelovao faktor emigracije, nego tek u posljednjih nekoliko godina, može se očekivati nagao pad stopa nataliteta u budućem razdoblju. A to bi moglo dovesti do kudikamo negativnijega stanja i prije 1975. godine. U tom slučaju Hrvatska će ne samo imati 120 do 130 tisuća stanovnika manje u 1975. godini, kako predviđaju statističari Centra za demografska istraživanja, nego će taj broj biti još i porazniji.

Dobro zapaža dr Mladen Friganović u raspravi »Regionalne osobitosti novijega prirodnoga kretanja stanovništva Hrvatske« da promjene iznenađuju, da su brze i nepovoljne.

Dok je 1961. godine svega 2,9⁰/₀ općina s 1,1⁰/₀ stanovništva Hrvatske imalo negativan prirodni priraštaj, samo sedam godina kasnije, tj. 1968. godine bilo je 16,2⁰/₀ takvih općina sa 10,1⁰/₀ stanovništva čitave Republike.

Dok je 1961. godine stopu prirodnoga priraštaja manju od 5,0⁰/₀ promila imalo 23,1⁰/₀ svih općina sa 15,0⁰/₀ stanovništva, 1968. godine je takvu stopu imalo 66,2⁰/₀ općina sa 44,2⁰/₀ stanovništva Republike. Može se, dakle, istaći da se dvije trećine općina i gotovo polovica stanovništva Hrvatske približavaju graničnoj vrijednosti negativnoga prirodnoga priraštaja. To je bilo 1968. godine. Sad je ta vrtoglava jurnjava još strašnija.

Dok je 1961. godine stopu prirodnog priraštaja manju od 10,0 promila imalo 62,5⁰/₀ općina sa 54,1⁰/₀ stanovništva, 1968. godine je takvu stopu imalo 93,0⁰/₀ općina s 99,9⁰/₀ stanovništva Hrvatske. Prema tome, samo 7,0⁰/₀ općina i 0,1⁰/₀ stanovništva imalo je godine 1968. stopu prirodnoga priraštaja veću od 9,9 promila. Što znači takva stopa priraštaja, to dr Friganović zorno osvjetljava: kad bismo uzeli 3,9 promila, kakva je bila u SR Hrvatskoj 1969. godine, kao stalnu vrijednost, onda bi trebalo 150 godina dok bi se stanovništvo Republike udvostručilo (stanovništvo Jugoslavije sa stopom od 9,6 promila trebalo bi 70 godina). Na taj način Hrvatska, koja je 1961. godine imala opću relativnu gustoću naseljenosti 73,6 stanovnika na 1 km², dostigla bi današnju gustoću nekih evropskih zemalja tek početkom 22. stoljeća (Švicarska 147, DDR 159, Italija 168 i dr.), a nekih mnogo kasnije (Belgija 308, Nizozemska 377, SR Njemačka 224, Velika Britanija 222 i druge).

Gledajući samo prirodni priraštaj stanovništva Hrvatske, dr Friganović zvoni na uzbunu. Taj se priraštaj u novije vrijeme konstantno smanjuje. Zbog toga je među najnižim i najsporijim priraštajima u Evropi. Takvo stanje proizlazi iz toga što imamo ne samo visok mortalitet, nego što se ovaj čak i povećava. Dobra struktura stari i demografska masa Hrvatske gubi potrebnu biodinamiku. Od takva kretanja do depopulacije samo je

jedan korak. Zabrinjava nas što je smjer naglog smanjivanja stope priraštaja zahvatio gotovo čitavo područje Republike. Krajevi relativno više stope priraštaja bili su gospodarski slabije razvijeniji. Prema tome se proces ne može objasniti ni gospodarskom situacijom, niti korelacijom geografske sredine i gustoće naseljenosti. Uzroci su mnogo složeniji i valja ih detaljnije istražiti. I to treba učiniti što temeljitije . . .

Hrvatska u odnosu prema vanjskim migracijama . . .

Koliko god je crno sve to što smo iznijeli, ne daje potpunu sliku cjelokupne naše stvarnosti. Ona je još pesimističkija. I to zbog odilaženja naših radnika izvan domovine na posao. Taj proces je isto tako uzео alarmantne razmjere. Odlična je stoga bila ideja organizatora toga savjetovanja da proces migracije stavi u komparaciju s problemom denataliteta. Tako slika postaje cjelokupnija. Ali i strašnija. Nisu se sudionici zaustavljali na ranijim velikim migracijama hrvatskoga življa, nego su gledali najnovija kretanja. Uglavnom od 1960. godine.

Dr Ivan Vinski veli u svom radu »Zapošljavanje Jugoslavena u inozemstvu«: »Prema grubim proračunima može se smatrati da se u trećem kvartalu godine 1970. u zemljama Zapadne Evrope nalazi barem 700.000 naših građana na privremenom radu iz čitave Jugoslavije. Sredinom 1969. nalazilo se u zapadnoj Evropi 520.000 naših građana. A pet godina prije toga, tj. u godini 1964, bilo ih je samo oko 100.000. To znači da se u posljednjih šest godina naša ekonomska emigracija povećavala približno sedam puta. Ritam te pojave znatno se pojačava u posljednjim godinama. Broj naših građana na privremenom radu u Zapadnoj Evropi povećao se za 80.000 od 1967. do 1968. godine. Od 1968. do 1969. godine povisio se za 120.000, a od 1969. do 1970. za oko 180.000.«

U posljednjim godinama povećava se broj kvalificiranih radnih ljudi koji odlaze iz naše Republike. Oko 10.000 radnika koji su nedavno otišli u inozemstvo na posao bili su namješteni, imali su ovdje mogućnost zarade. Većina naših građana na privremenom radu u Zapadnoj Evropi iz najproduktivnijih je dobnih skupina. Gotovo 82% su dobnе skupine između 20. i 29. godine.

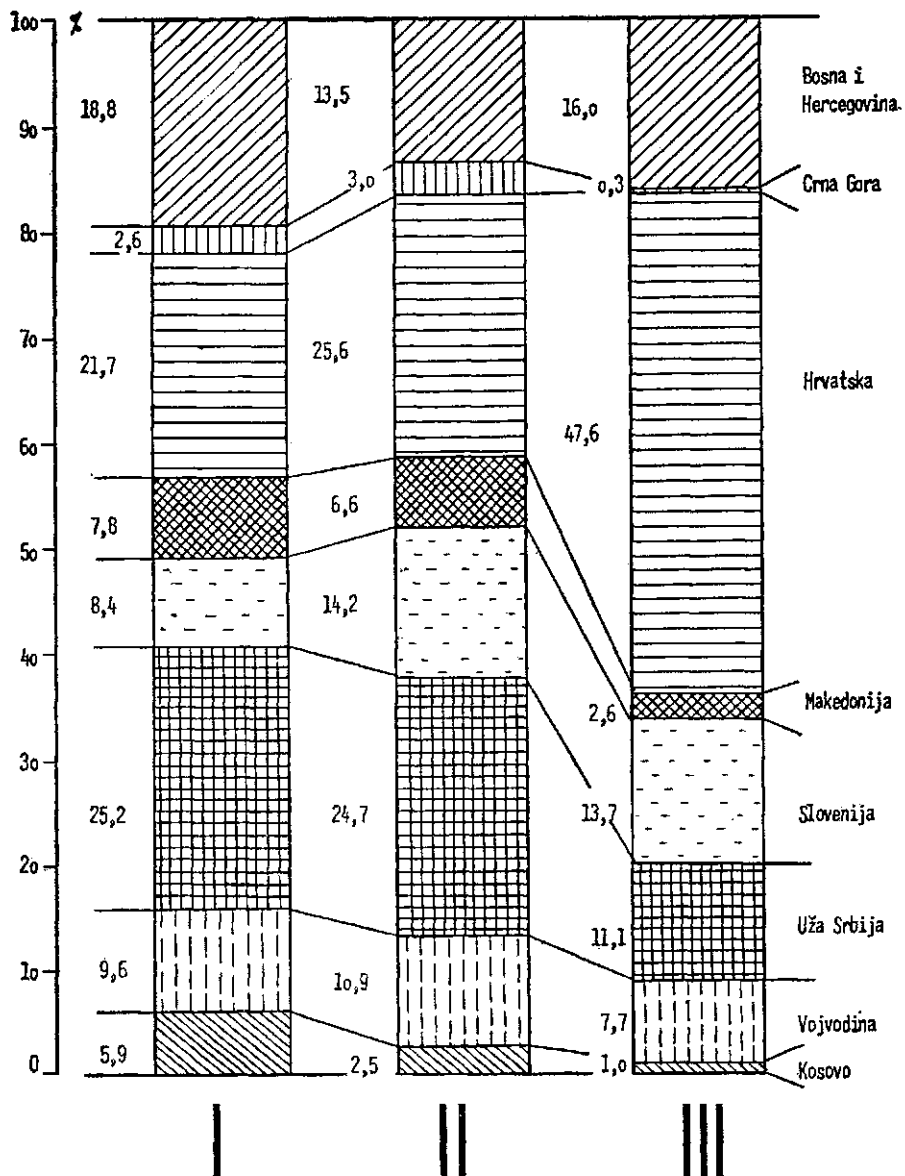
Da bismo dobili pravu sliku o odnosu odlaska radnika iz pojedinih republika Jugoslavije, poslužit ćemo se priloženim uspješnim grafikonom, koji je bio dan uz predavanje dra Ive Baučića: »SR Hrvatska u vanjskim migracijama radne snage«. Pod brojem I treba dobro pogledati udio republika i pokrajina u samom stanovništvu za godinu 1968, to jest koliko je bilo stanovnika u pojedinim republikama. Pod brojem II valja se zaustaviti na zaposlenostima u društvenom i u privatnom sektoru. Već ovdje se primjećuju očevidne razlike. Ali ako se pogleda III tabela, onih koji su otišli na posao u SR Njemačku od 1965. godine do 1968. godine, vidi se da Hrvatska ima ne samo najveći broj otišlih na rad nego isto tako i najveći relativni udio emigranata i u odnosu prema udjelu u broju stanovnika i prema udjelu u ukupnom broju zaposlenih u Jugoslaviji . . .

UDIO REPUBLIKA I POKRAJINA SFRJ U STANOVNIŠTVU, ZAPOSLENIMA I OTIŠLIMA NA RAD U SR NJEMAČKU

I - stanovništvo 1968

II - zaposleni u društvenom i privatnom sektoru

III - otišli u SR Njemačku 1965 - 1968

Ako imamo na umu da je poslije rata proces migracije radne snage u inozemstvo najprije i u najvećem opsegu zahvatio Hrvatsku, zanima nas koliko je ukupno Hrvata radnika koji privremeno rade u Evropi.

Prema podacima taj broj prelazi 40% svih radnika. Ako se na radu u zemljama Zapadne Evrope nalazi oko 700.000 Jugoslavena — neki taj broj povećavaju i na 840.000 — radnici iz Hrvatske čine do 290.000, a vjerovatno i preko 300.000. To znači da se u Hrvatskoj, od ukupno 1,215.000 zaposlenih u društvenom i privatnom sektoru, na radu u inozemstvu nalazi više od 22% radnika. Uzmemo li se radnici iz drugih republika koji pripadaju hrvatskoj naciji, onda na same Hrvate otpadaju i dvije trećine svih radnika na privremenom radu u Zapadnoj Evropi.

Stopa migracije u zemlje Zapadne Evrope najveća je u Portugalu. Jugoslavija se po stopi zaposlenih u evropskim zemljama nalazi između Italije, s većom stopom migracije, i Grčke, s nešto nižom stopom. Međutim, kad izdvojimo podatke o broju stanovnika i broju zaposlenih u evropskim zemljama za samu Hrvatsku, vidimo da ona ima veću stopu migracije nego bilo koja zemlja južne Evrope. Ako pretpostavimo da je Hrvatska s istim udjelom od oko 40% zastupana i u prekomorskim migracijama naše radne snage, proizlazi da od ukupno 800.000 vanjskih migranata na stanovništvo iz Hrvatske otpada oko 320.000. To znači da Hrvatska ima stopnu migraciju od 7,3%. A ta je ne samo najveća u Evropi nego je i objektivno velika i zabrinjava.

Dr Ivo Baučić tvrdi da su područja iz kojih radna snaga u velikom broju odlazi na rad u stranu zemlju neosporno višestruko oštećena. U njima se troškovi obrazovanja i drugih društvenih službi i daljnji razvoj komunalnih djelatnosti podmiruju samo prihodima od oporezivanja zaposlenih u zemlji. Višak vrijednosti rada koji stvaraju radnici iz tih područja zaposleni u inozemstvu ostaje u zemljama rada i ne može utjecati na privredni razvoj emigrantskih pokrajina.

Korist od otkupa deviza i višak vrijednosti koji nastaje tim otkupom također ne dolazi u regije odakle potječu radnici.

Ni prihod od carinjenja robe koju radnici uvoze nema značenja za emigracijske regije.

To znači da se posebna i neposredna ekonomska korist od rada u inozemstvu više osjeća u krajevima koji manje sudjeluju u vanjskim migracijama radne snage. Emigracijska područja odlaskom radne snage na rad u strane zemlje sve više zaostaju u gospodarskom razvoju pa je i to jedan od važnih razloga zbog kojeg radnici u inozemstvu vrlo često investiraju uštedevine u neemigrantska područja i nakon povratka u zemlju ne vraćaju se u regije porijekla. To ima za posljedicu daljnje zaostajanje i kontinuirano, pa i ubrzano daljnje raseljavanje radne snage iz pojedinih područja.

Prava pomoć emigracijskim područjima bila bi u tom da se ondje podižu strukture, tvornice i nadogradnje, gdje postoje ruke, a ne da ruke moraju bježati za tim ustanovama koristeći vrlo malo svojim rodnim opći-

nama. Općine koje zbog nerazvijenosti šalju radnu snagu izvan svojih granica ostat će uvijek nerazvijene . . .

Osim tih ekonomskih gubitaka emigracije naših radnika u zapadne zemlje treba istaći i još drugi važan moment. Rekli bismo biološko-moralni.

Na temelju nepotpunih podataka Geografskog instituta o broju emigranata iz Hrvatske, prema općinama, ustanovljeno je da postoji veza između emigracije i pada stopa nataliteta. Ustanovljeno je da indeks porasta broja emigranata od 1966. do 1968. godine po demografskim rajonima, uspoređen s padom nataliteta u tim rajonima, pokazuje korelaciju u tom smislu: što je veći indeks porasta broja emigranata, to je veći pad nataliteta. To je opće poznata stvar već zbog donošenja kontraceptivnih sredstava, negativnoga udaljivanja od obitelji itd.

Nadalje je ustanovljeno da su stope fertiliteta u Hrvatskoj od 1954. do 1968. u opadanju od 2,2‰ godišnje. Međutim, u dvije godine te serije, tj. u 1967. i 1968. godini, za vrijeme pojačanoga emigracionoga gibanja, te stope su pale za 12,2‰. Dakle 6,1‰ godišnje.

Sve to daje osnovu za zaključak da je emigracija počela djelovati kao faktor koji negativno utječe na demografsko gibanje.

Od ukupnoga broja naših ljudi na radu u zapadnim zemljama, prema procjeni Saveznog savjeta za rad već oko jedne petine (1/5) orijentirano je na trajno iseljavanje. Taj će se odlazak na rad u inozemstvo nastaviti i u narednim godinama i vrlo brzo doseći preko 1 milijun ljudi. Od toga na SR Hrvatsku otpada oko 40 do 50‰ . . .

Progovorilo je i srce . . .

Iznijeli smo samo neke momente i podatke kojima su stručnjaci osvjetljavali našu situaciju u pitanjima stanovništva i emigracije. Kad bismo htjeli dati potpunu sliku, morali bismo iznijeti čitave referate naših eminentnih učnjaka dra Rendulića, Friganovića, Crikvenčića, Baletića, Primorca, Vinskog, Baučića, Severa, Štancla i drugih . . .

Ipak bismo istakli jedan osobni dojam. Jest! Gospodario je hladan razum znanstvenjaka. Brojke i činjenice su najviše govorile. Isticao se jednomjeran ton stručnjaka u iznošenju svojih misli. To je istina! Ali osjetilo se i srce. I to srce, koje boluje, koje krvari, koje se boji . . . Bilo je čvrstih riječi o tome kako treba dići zajednički krik na alarm. O pozivu SOS! Naše iseljavanje se nazvalo našim iskorjenjivanjem. Zato je i tako složna prihvaćena rezolucija, u kojoj se pledira da se osnuje posebna znanstvena institucija, u sklopu Sveučilišta, koja će prilaziti tim teškim problemima stručno i sistematski, a zatim da se kod *Sabora* osnuje posebno tijelo koje bi se brinulo o provođenju takvih mjera kako bi se te anomalije smrti ublažile i likvidirale . . .

U tom smislu je valjda i dr Baletić zaželio svima da se dogodine opet nađemo u vedrijem i optimističijem ugođaju.